

Historische Kring Maarssen

26e Jaargang no. 4, november 1999

CAFE-RESTAURANT

„GEESBERGE”
aan de Vecht
MAARSSSEN

voor al
uw bruiloften en partijen

Michel en Cokky Heinsius
Zandpad 23 - Maarssen
Telefoon: 0346-561435

AANNEMERSBEDRIJF

BRINKHOF

- * Nieuwbouw
- * Verbouw
- * Onderhoud
- * Renovatie

NVOB

Nederlands Verbond
van Ondernemers
in de Bouwnijverheid

**BOUW
GARANT**

Machinekade 6
MAARSSSEN

Tel.: 0346-561456
Fax: 0346-550579

Koetsveld Assurantiën

- * PENSIOENEN
- * HYPOTHEKEN
- * BELEGGEN
- * FINANCIERINGEN
- * LEASEN

Raadhuisstraat 15
3603 AV Maarssen

Telefoon: 0346-561 680/567 757
Telefax: 0346-560 869

Onderdeel van Nico Koetsveld Beheer BV

REO'S
STOFFENBOETIEK

kaatsbaan 32

3601 ed maarssen tel. 0346-569290

HISTORISCHE KRING MAARSSSEN

Opgericht 11 september 1972, opgenomen in het verenigingenregister bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht en Omstreken onder nummer 40476918.

Bestuur: J.H. Sagel, voorzitter, B. Visschedijk, secretaris, Postbus 90, 3600 AB Maarssen, tel.: 0346-567596, Mevr. G.M. Willekes-van Putten, penningmeester, giro 2907376, H. Blaauw, Mevr. M.C. Hatzmann-Scheltema, Mevr. H. Pouderoyen, W. Klever, B. de Ruiter en A. de Zwart.

Lid van verdienste: Mevr. J.G. Zwijns-Brink (20-02-84) en drs. W. Smits (10-02-94).

Erelid: N. van Tricht (10-02-94), Mevr. A.H. Hogenhout-Hofman (09-02-95).

Redactie: B. de Ruiter, Mevr. M.C. Hatzmann-Scheltema, Mevr. A.H. Hogenhout-Hofman.

Redactie-adres: Mozartlaan 5, 3603 BD Maarssen, tel.: 0346-565471.

Lidmaatschap: De leden bepalen zelf op de jaarlijkse Algemene Ledenvergadering de contributie voor het lopende jaar. Deze bedraagt thans f 22,50 voor leden, f 17,50 voor het tweede en elk volgende lid op hetzelfde adres. Een tweede lidmaatschap, maar dan zonder periodiek is ook mogelijk en kost slechts f 10,-.

Voor meer informatie en eventueel aanmelden als lid van de Kring kunt u schrijven naar de Historische Kring Maarssen, Postbus 90, 3600 AB Maarssen, of contact opnemen met de ledenadministratie, Mevr. G.M. Willekes-van Putten, Bloemstede 51, 3608 TH Maarssen, tel.: 0346-573173.

Werkgroep archeologie: H. Blaauw, Bloemstede 193, 3608 TB Maarssen, tel.: 0346-562425.

Werkgroep archief/bibliotheek: H. Pouderoyen, Fazantenkamp 576, 3607 DG Maarssen, tel.: 0346-569133.

Verkoop losse nummers: B. de Ruiter, Nic. Maesstraat 6, 3601 DR Maarssen, tel.: 0346-563599.
ISSN: 1384-0967

26e Jaargang no. 4, november 1999

Verschijnt 4 x per jaar

Kringnieuws

Oud-Zuilen belicht door Cees Bloemendaal.

Op 13 januari 2000 houdt Cees Bloemendaal een lezing over Oud-Zuilen. Dit is in zekere zin een voortzetting van de reeks lezingen over Maarssen-dorp, zodat voor velen wel duidelijk is dat het zal gaan over mengeling van oude en meer recente geschiedenis. Afbeeldingen van vroeger en nu zullen worden vertoond. Ook zal er in de zaal weer een kleine tentoonstelling worden ingericht. Gezien het succes van de vorige lezingen wijken we uit naar 't Zand, zodat er plaats is voor veel belangstellenden. Aanvang 20.00 uur.

De overige activiteiten in dit jaar.

De jaarlijkse algemene ledenvergadering vindt plaats op donderdag 24 februari in de Open Hof. Na de pauze is er een lezing over de geschiedenis van de spoorlijn Utrecht-Amsterdam door de heer W. Poot, onder meer bekend als auteur van een boek over dit onderwerp. Nu binnenkort de spoorlijn wordt verbreed is het de moeite waard nog eens stil te staan bij de historie ervan.

Over de molens van Oud-Zuilen gaat het op 13 april in 't Zand. De heer G. Pouw, actief molenaar, zal ons er dan wat over vertellen. Hij zal ook ingaan op molens in het algemeen.

Zoals bekend hebben leden van de Historische Kring Maarssen gratis toegang bij onze lezingen, niet-

leden betalen f 2,50.

De jaarlijkse excursie gaat op 13 mei 2000 naar Den Bosch toe. We gaan per bus en maken onder meer een boottocht over de Binnendieze.

Schenking.

Van de heer F. Lankester kregen we een reprint van de telefoongids van Nederland van 1915. Deze interessante uitgave mocht zich meteen verheugen in een grote belangstelling: iedereen kijkt naar de telefoonaansluitingen in zijn (vroegere) woonplaats.

Zoals bekend is de Historische Kring altijd zeer geïnteresseerd in foto's en andere voorwerpen met betrekking tot Maarssen. Informeer bij een van de leden van het bestuur als u aarzelt of iets de moeite waard is. Niets weggooien!

Biografie van Belle van Zuijlen.

In november en december 1999 is de biografie van Belle van Zuijlen te koop met dertig gulden korting. *Zonder Vaandel* is geschreven door Pierre en Simone Dubois. Het is de zeer boeiende beschrijving van het leven en het omvangrijke werk van een spraakmakende vrouw, die het vertikte om zich te laten koppelen aan in haar ogen onbeduidende edellieden. De uitgebreide correspondentie die ze voerde geeft een kijkje achter de schermen van het leven op een adellijk slot. De maatschappelijke stromingen van die tijd, van Verlichting tot Franse Revolutie, worden door een direct betrokkene beschreven en becommentarieerd. De prijs bedraagt met korting f 45,-. ISBN-nummer 9028208194.

CD met werk van Jan van Amerongen.

De Willem van Leusdenstichting heeft onlangs een CD uitgegeven met werk van de bekende Maarsense componist, dirigent en musicus Jan van Amerongen. Dit is bijzonder verheugend, alleen al omdat daarmee een Maarssense kunstenaar wordt gepromoot. Van Amerongens werk is echter veel meer dan van louter regionaal belang. Wellicht dat deze CD ertoe bijdraagt dat zijn werk de bekendheid krijgt die het zonder meer verdient.

Op de CD staan een strijkkwartet, diverse liederen, een sonate voor twee piano's, een stuk voor fluit en een vierstemmig a cappella zangstuk. De aard van de muziek zou men gematigd modern kunnen noemen, maar heeft een geheel eigen karakter, dat echter wel vergelijkbaar is met de muziek van Prokofjev en Rachmaninov.

Via diverse Maarssense verenigingen is de CD verkrijgbaar en bij de Muziekschool Vleuten/Maarsen, de prijs bedraagt f 40,-. Schriftelijk bij de Willem van Leusdenstichting, CD Jan van Amerongen, Zandweg 4, 3601 AD Maarssen.

Benno Visschedijk, secretaris

Kring Kroniek

Lezing en excursie Westbroek.

Donderdag 30 september hielden drie leden van de Stichting Brigida, de heren N.J.M. Adema, C.D. Eysberg en W. van Schaik, een lezing over de geschiedenis van het gebied rond Westbroek. Achthonderd jaar geleden was het allemaal nog veen, een paar honderd jaar later was het in cultuur gebracht land. De kasteelheren van Zuijlen speelden hierbij een grote rol, want zij waren ook heren van Westbroek. Een burgeroorlog met veldslag teisterde ooit de streek. Alle huizen werden geplunderd, maar de huizen waar een kraamvrouw woonde of waar iemand op sterven lag werden ontzien. De bijzondere kerk van Westbroek kwam afzonderlijk aan de orde, daarbij werd uiteraard speciale aandacht besteed aan de muurschilderingen.

Op zaterdag 2 oktober hielden we een mini-excursie naar de kerk van Westbroek, waarvoor ondanks het slechte weer heel veel belangstelling was. Daarbij hadden we de unieke mogelijkheid om de toren

te beklimmen, met uitzicht over het omringende ontginningsgebied en van de Lek tot aan het Eemmeer. Een rondleiding door de kerk en uitvoerige uitleg bij de muurschilderingen maakten excursie en lezing tot een succes. We zijn daarvoor de Brigida-mensen zeer erkentelijk.

De Stichting Brigida heeft tot doel het onderzoek naar en het behoud van de natuur en cultuur van het Noorderpark, het gebied tussen Sticht en Gool. Binnen de stichting is veel kennis bijeengebracht over het gebied van Westbroek en omgeving.

Rectificatie

In het periodiek van augustus 1999, jaargang 26, nr.3 is een aantal onvolkomenheden geslopen.

Blz. 54 - De weggevalen tekst op de ansichtkaart luidt: Spoorbrug te Maarssen.

Blz. 59 - noot 4 varend veroveren moet zijn varend vervoeren

noot 6 Vechtsigt moet zijn Veldzigt

noot 8 afb.5 in het volgende artikel moet zijn afb.1 op pag.66.

noot 10 jaargang 1 moet zijn jaargang 11

Blz. 66 - noot 9 Er moet staan E.A.J. van der Wal.

Blz. 67 - de noten 2 t/m 6 zijn in de tekst ten onrechte aangeduid met de nummers 20 t/m 2.

Blz. 71 - noot 1 De heer J.H. Witte wees me erop dat Veldzigt op het genoemde kaartje wel correct is. Ik werd op het verkeerde been gezet door een vergissing van Dick Dekker. In jaargang 12, op blz.10 schreef hij 'Vechtzicht'. In de volgende aflevering, jaargang 12, blz.37 herstelde hij zijn fout. Hij schreef 'het voormalig buiten Veldzigt'. Dit laatste was aan mijn aandacht ontsnapt. Naspeuringen in het gemeentearchief leerden mij dat het Veldzigt moet zijn. Vechtzicht was waarschijnlijk een boerderij, gelegen aan de overkant van de weg. Toch roept de aanduiding boerderij nog wat twijfel op omdat in een transport-akte van 3 juli 1793 geschreven wordt '*transport van de buitenplaats Vechtzicht*'.

Arie de Zwart

Op blz.71 publiceerden wij een artikeltje uit 'kijk op maarssen'. Wij verzuimden echter te vermelden dat de foto's werden gemaakt door Jan J. van Dijk, daarvoor nog onze excuus!

De redactie

De oproep:

1. Helaas heeft mijn vraag om inlichtingen over Cornelis de Bruin geen enkele reactie opgeleverd. De vraag om een kopie van de schilderstukken e.d. van W. van Leusden is me vele keren gesteld. Intussen is van Cornelis de Bruin wel de aanvraag voor het plaatsen van een moffeloven gevonden in het Maarssens archief. Hieruit bleek dat de oproep liep via de heer Broertjes te Maarssen en dat dit geschiedde namens de heren A.M.A. Heystee (tegelfhandelaar te Amsterdam) en C. de Bruin. Verder ontdekte ik dat De Bruin ook veel schilderde. Meest onder zijn eigen naam, maar bij mas-sawerk met een monogram of onder de schuilnaam 'Van Wijck'.

2. Er is op dit moment een aantal onderzoekjes aan de gang en wel

- naar de herkomst van het torenuurwerk uit de kerk van Oud Zuilen, nu in het Museum Maarssen.
- naar de familie Geelhand van de gevelsteen op de Langegracht.
- naar de gevelsteen de Wildeman, eveneens op de Langegracht.

Er is wel gevonden dat de familie Van Eeten ooit een Wildeman in haar wapen had (later werden dat drie distels) en dat een van de familietakken een herberg in Woudrichem had, genaamd de Wildeman. De meermalen genoemde Jasper van Eeten, blijkt zijn wortels ook in Woudrichem te hebben, maar om nu de verbinding Van Eeten - gevelsteen Wildeman te maken zou te ver voeren zonder verder bewijs.

Mocht u hierover gegevens hebben dan houd ik mij weer aanbevolen voor uw inlichtingen:

J.H. Witte, Klokjeslaan 10, 3601 HE Maarssen, 0346-562117.

Opkomst en verval van de kunstaardewerkfabriek St. Lukas

1909-1932

In 1987 is door de gemeente Maarssen een collectie aardewerk aangekocht die vervaardigd is in Maarssen. In de plaatselijke en regionale kranten is over de aankoop hiervan iets gepubliceerd, daar is het echter bij gebleven. Wat is er bekend van dit aardewerk, waar kwam het bedrijf vandaan en waar was het gevestigd? Vragen die zeker van belang kunnen zijn voor de industriële historie van Maarssen. Door speurwerk te verrichten in vakliteratuur in het archief van de Gemeente Maarssen en interviews met enkele personen die in het verleden bij dit bedrijf werkten is er meer duidelijkheid gekomen over de opkomst en verval van de kunstaardewerkfabriek St. Lukas.^{1,2} In dit artikel wordt hoofdzakelijk de Maarssense periode belicht.

Periode 1909 tot 1927 Utrecht

Burgemeester en wethouders van Utrecht verleenden op 23 juni 1909 aan A. Enthoven en G. Offermans vergunning voor het oprichten van een kunstaardewerkfabriek. De fabriek werd gevestigd aan de Strosteeg 10A. Er werd sieraardewerk gemaakt. Het aardewerk kreeg grote bekendheid door de bijzondere lusterglazuur, een metaalglans die er op werd aangebracht met behulp van goud en zilver. De decoraties bestonden vaak uit motieven uit de planten- en dierenwereld. Enkele ontwerpen werden gemaakt door de bekende edelsmid Carel Begeer. Op de wereldtentoonstelling in 1910 te Brussel werd een inzending van de fabriek gewaardeerd met een 'Diplome d'Honneur'. Door deze hoge onderscheiding kreeg het product grote bekendheid in heel Europa, waardoor een groter afzetgebied ontstond en de productie kon worden opgevoerd. Er werden steeds meer successen geboekt. Op tentoonstellingen in 1915 te San Francisco en in 1916 te San Diego werd een 'Grand Prix' behaald. Al deze hoge onderscheidingen zijn terug te vinden in het briefhoofd van het briefpapier van de fabriek. Door deze successen was het noodzakelijk dat de drie reeds bestaande ovens met vier werden uitgebreid werden. Het grootste gedeelte van de productie was bestemd voor de export. Door de Eerste Wereldoorlog kwam er echter een enorme terugval. Na de oorlog zette deze zelfs zo ver door dat in 1923 het werk in de fabriek stil kwam te liggen. In datzelfde jaar werd de fabriek met financiële steun van de heer Honig, het vakmanschap van deco-

rateur/schilder J. Heytze en plateelschilder A. Seinstra, voortgezet. Toch moest de fabriek in 1927 definitief haar poorten in Utrecht sluiten en volgde het vertrek naar Maarssen.

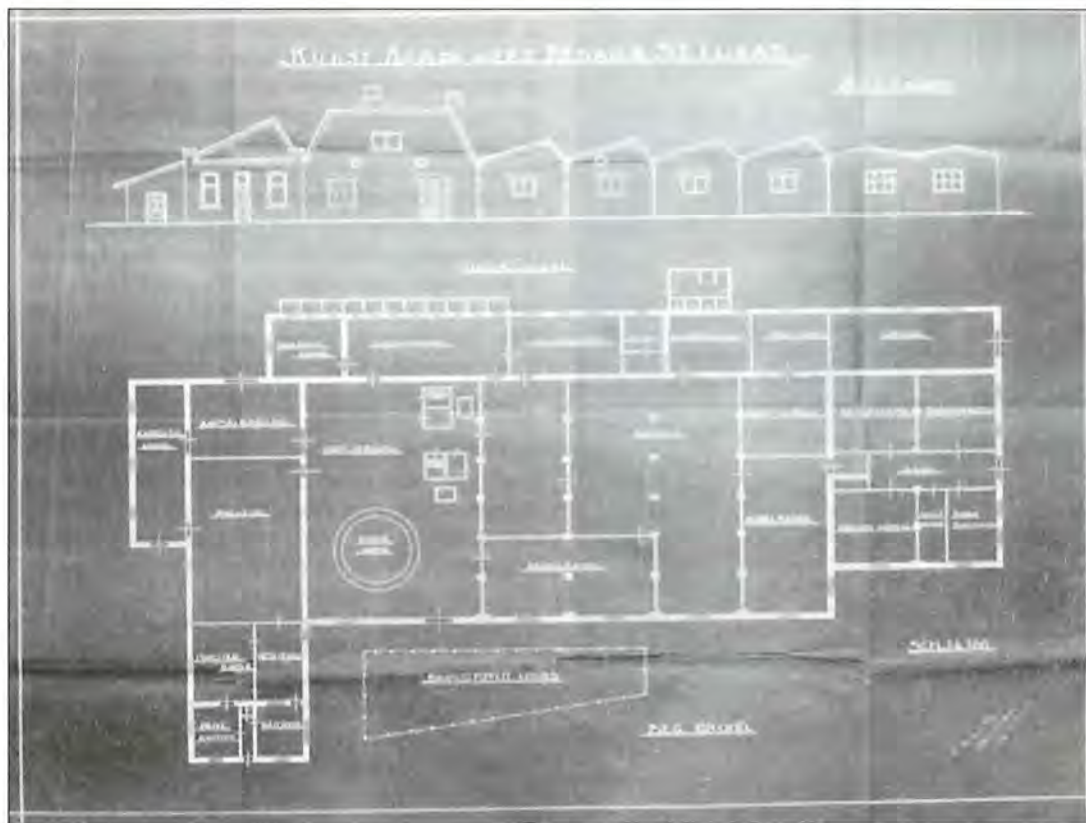
Periode 1927 tot 1932

MAARSSSEN, Bouw- en hinderwet aanvraag

Op 9 augustus 1927 verzocht de directie van de kunstaardewerkfabriek St. Lukas aan burgemeester en wethouders van de gemeente Maarssen om de door hen aangekochte kunststeenfabriek van Charles Westerhout aan de Westkanaaldijk 12 te mogen verbouwen. (Thans is hier gevestigd het bedrijf van Orvema B.V., Westkanaaldijk 26). De verbouwingskosten werden begroot op f 10.000,--.

Het verzoek werd beëindigd met de tekst: *'Verder drukken wij de wensch uit, dat de bloei onzer fabriek tevens de bloei van Maarssen zal bevorderen'*. De heer Beusekom, gemeente-architect, beoordeelde de aanvraag gunstig en op 22 augustus 1927 werd vergunning verleend voor het verbouwen van het fabrieksgebouw en het bouwen van een houten loods, vier privaten en twee urinoirs.³ Op 30 augustus 1927 vond er opnieuw een aanvraag plaats. Ditmaal voor de hinderwetvergunning ten behoeve van het oprichten en exploiteren van een kunstaardewerkfabriek binnen de grenzen van de gemeente Maarssen. Als toelichting bij deze aanvraag was een omschrijving van de aard en inrichting van het ovengebouw en de machines. Zie afbeelding 1.

Het ovengebouw en de machinekamer waren opgetrokken uit steen en met mastiek gedekt. In

Afb.1. Van de indeling van de fabriek is een prachtige blauwdruk (tekening) bewaard gebleven, waarschijnlijk is deze gebruikt bij de aanvraag voor de bouw- of hinderwetvergunning. Uit de tekening blijkt in wat voor afdelingen de fabriek was onderverdeeld. Zo is te zien: een ovengebouw met een grote ronde oven en twee moffelovens, een gieterij, een droogkamer, twee glazuurkamers, een molenkamer, een modelkamer, een schilderkamer, kapselberging, monsterkamer, perskamer en verder een laboratorium, expeditieloods en diverse bergplaatsen, kantoren en een schaftlokaal.

het ovengebouw bevonden zich een grote ronde oven en twee kleinere moffelovens. In de machinekamer was een bezinemotor van 14 pk, die diende voor het aandrijven van enige mengmolens en de luchtpomp. Alle lokaliteiten in de fabriek waren voorzien van betonvloeren.

De direct bij de bouw betrokkenen zoals Rijkswaterstaat, de Nederlandse Spoorwegen en schoenenfabrikant NV de Nijs kregen alle beschikbare gegevens opgestuurd om te bestuderen en eventueel bezwaar te maken tegen de vestiging van de nieuwe fabriek. Op 20 september 1927, om 10.00 uur werd op het gemeentehuis een zitting gehouden waar de mogelijkheid werd geboden om bezwaar te maken tegen het verstrekken van de Hinderwetvergunning. De zit-

ting werd om 10.15 uur opgeheven; er was niemand geweest. De vergunning werd op 7 oktober 1927 verstrekt onder voorwaarde dat de inrichting voltooid en de fabriek in werking moest zijn voor 1 januari 1928.⁴

In diezelfde periode vroeg de NV Bataafsche Import Maatschappij (Shell) vergunning om op het terrein van de fabriek een benzine-installatie met een ondergronds reservoir van 4000 liter te plaatsen. Hier werden ook geen bezwaren tegen ingebracht en deze vergunning werd eveneens verleend.⁵ De aandrijfmotoren van de machines liepen op olie.

Om de aanschaf van het gebouw en de verbouwing te bekostigen was de heer Honig uit Utrecht weer bereid gevonden om als geldschie-

Afb.2. J.C. Heytze.

ter te functioneren. Op zijn verzoek werd een uitreksel van het kadaster afgegeven.⁶ De heer Van Mourik herinnerde zich hem als een directeur van het bedrijf die regelmatig de fabriek bezocht. Zijn belang zou misschien geweest kunnen zijn dat hij in de Korte Jansstraat in Utrecht een winkel had in 'Weelde en Gebruiksartikelen'.

De start te Maarssen

Volgens het notulenboek van de Gemeenteraad waren er op 31 december 1927 bij de plateelbakkerij St. Lukas 26 personen werkzaam.⁷ Op dat moment was de fabriek reeds in bedrijf genomen. Verschillende van deze werknemers waren meegekomen uit de fabriek in Utrecht, waaronder de heren:

J.C. Heytze, die de artistieke leiding had en onderdirecteur was. Het is niet duidelijk of hij mede-eigenaar was van het bedrijf. Een aanwijzing hiervoor zou kunnen zijn dat zijn oudste zoon nog jarenlang schulden heeft afgelost nadat het bedrijf was opgeheven.

A. Seinstra was werkbaas, onderdirecteur en plateelschilder. Van hem is eveneens onduidelijk of hij mede-eigenaar was.

J. Slagboom was handelsreiziger, een goede verkoper. Hij beschikte over boekjes waarin de genummerde modellen van het geproduceerde aardewerk stonden afgebeeld. Helaas is er nooit een exemplaar van zo'n boekje teruggevonden.

Verkuil was plateelschilder eerste klas. Een man met een grote vakbekwaamheid. Hij was invalide en werkte daarom op een aangepaste plaats.

De werkgelegenheid die het bedrijf bood, kwam in Maarssen goed van pas. Zo werkten er o.a. Willem Straus, als afwerker van de producten, Wim Hoevelaken, gieter, Willem van de Horst, modelleur. Nog meer bekende werknemers waren Joop de Bruin, Gerrit Nagtegaal, Berend Slager en Arie van Mourik.

Een artikel met foto's uit 'Utrecht in Woord en Beeld' uit 1928 geeft aan dat er ook kinderen of zeer jeugdige personen deelnamen aan het productieproces. Dit werd o.a. bevestigd doordat Arie van Mourik al op zijn dertiende jaar in de fabriek was gaan werken.

Bij de verplaatsing van de fabriek van Utrecht naar Maarssen verhuisde niet alleen de vakken-nis van diverse medewerkers, ook de unieke gipsen gietmallen werden meegenomen naar Maarssen.

Productieproces

Voordat er sprake was van een sierlijk stuk aardewerk, moesten er heel wat handelingen worden verricht. De klei moest op de juiste manier worden samengesteld. Deze klei moest witbakkend zijn en werd geïmporteerd uit Engeland, Duitsland of Frankrijk. Aan de klei werd kwarts, soda en krijt toegevoegd en deze producten werden in een kleimolen tot een dunne kleipap vermengd. Vervolgens werd de kleipap gegoten in gipsen gietvormen. De gietvormen bestonden uit drie losse onderdelen; twee zijanten en een bodem. Als de kleipap ongeveer vijftientig minuten in deze gietvormen had gezeten, was een gedeelte van het vocht in het droge, poreuze gips getrokken, waardoor een dun wandje ontstond. Als dit de juiste dikte had bereikt werden de gietmallen leeggegoten. Hierna werden door een afwerker de eventuele gietnaden verwijderd en kon het eerste bakproces beginnen. Het eerste bakken wordt ook wel biscuit bakken genoemd. Dit vond plaats in de reeds eerder genoemde grote ronde oven die in het ovengebouw stond. De ovens werden gestookt met kolen en turf, die geleverd werden door brandstoffenhandelaar Niekerk uit Maarssen. Bij dit

Afb.3. Interieur van de gieterij waar de modellen gegoten worden en hun eerste bewerking ondergaan. Rechts op de voorgrond zo'n gipsen gietmal. Meestal werden er twintig op een rij, van hetzelfde model, gevuld.

Afb.4. Modellen uit de fabriek te Maarssen.

stookproces werd de temperatuur van de oven gelijkmatig opgevoerd tot 800 à 1000 graden. Het bakken en afkoelen van de in de oven geplaatste voorwerpen nam een 35 tot 40 uur in beslag. Na het bakken werd het product waar nodig bijgeslepen. Zo staat in het eerder vermel-

de artikel uit Utrecht in Woord en Beeld: 'Met grote nauwkeurigheid worden eventuele blazen en oneffenheden weggewerkt want uitwassen behoren nu eenmaal niet tot des pottenbakkers ambacht'. Aan de gietnaden aan de binnenzijde werd weinig of niets gedaan; bij verschillende

Afb.5. De voorjaarsbeurs in 1928 op het Jaarbeursplein met het jaarbeursgebouw op de achtergrond. De tekst op het uithangbord luidt: N.V.Kunstaardewerkfabriek St.Lukas Maarssen. Op het paneel onder het raam staat Kunst en Verbruiksaardewerk.

voorwerpen is deze gietnaad te zien of te voelen. Als de voorwerpen aan alle kanten waren bijgewerkt, gingen de decorateurs aan het werk. Zij brachten de inmiddels in Maarssen zo bekende versieringen op de producten aan. De bloemmotieven werden, met behulp van een sjabloon, met houtskool aangebracht. Als al deze werkzaamheden naar inzicht van de keurmeester voldeden, werd er als laatste een glazuurlaag opgespoten. Hierna vond een tweede bakproces plaats in de moffeloven, of zoals in Utrecht in Woord en Beeld staat: *'Eindelijk ondergaan de vazen een slotbewerking in de moffeloven, waar de bakker ze voor de strijd in het leven een laatste versterking toedient'*.

Herkenbaarheid

De meeste voorwerpen die in Utrecht en Maarssen zijn vervaardigd, zijn gelijk van vorm en nummering, ze komen immers uit dezelfde gietmallen. Grote verschillen zijn er in de afwerking. De producten vervaardigd in Utrecht staan bekend om hun luster-glazuur en voorstellingen uit de

planten- en dierenwereld. Een exclusief aardewerk dat voor een kleine categorie mensen beschikbaar was, een duur product.

De producten vervaardigd in Maarssen hadden een totaal andere, vaak sombere afwerking. De decoraties bestaan hoofdzakelijk uit enkele zwarte horizontale strepen of bloemmotieven, deze zijn alleen aangebracht op rode vazen. Ook paste men druipglazuren in verschillende tinten toe. Het was de bedoeling een hoogstaand masagoed te maken dat voor een breder publiek beschikbaar moest zijn.

Van de productie in Maarssen zijn tot op heden honderdveertien verschillende modellen bekend, die afgewerkt werden in vijftien verschillende kleurstellingen. Er werd aardewerk gemaakt, eenvoudig van vorm, geïnspireerd op de Nieuwe Kunst zoals de Jugendstil. In hoofdzaak sieraardewerk maar ook bloempotten, bloemhangers, inktpotjes, melkkannen, schalen, schotels en bakers. Ook zijn er lampvoeten, souvenirvaasjes met plaatsnamen, reclamevaasjes met bedrijfsnamen en jubileumvaasjes zoals van koningin

Emma 1858-1928 bewaard gebleven. Het kleinste product is een vaasje van 5 cm hoog, de grootste een vaas van 51 cm hoog.

Het aardewerk is in de meeste gevallen te herkennen aan de onderzijde die is voorzien van de tekst 'Maarssen Made in Holland' of alleen 'Made in Holland'. Tijdens de laatste productieperiode van het bedrijf werd vermeld 'De Merwede Maarssen'. In een enkel geval zijn de initialen van de decorateur te herkennen. Bijvoorbeeld B.S. voor Berend Slager of in het geval van de ontwerper Franke-Wijja zijn volledige naam.

De modellen waren genummerd, beginnende bij 1 tot het hoogst bekend zijnde nummer 393. Lampvoeten werden genummerd beginnende bij 1000. De meeste nummers corresponderen met het aardewerk uit de Utrechtse periode.

De kleuren en motieven werden aangegeven met Romeinse cijfers. Alle modellen werden in diverse kleur- en motiefstellingen gemaakt, hierbij bleef ten allen tijde het modelnummer gehandhaafd. Soms staat naast het modelnummer de kleur vermeld. Dit is echter alleen bekend bij rood en blauw. Bij een aantal voorwerpen is een ingekrast hoekje te zien. Het is mogelijk dat dit een keurmerk van de keurmeester is geweest.

In sommige gevallen staan de letters A, G, M, U, W, Y of een N achter het modelnummer, van de letter N is bekend dat dit betekende 'nieuw model'. Dit zijn dus modellen die in Maarssen ontworpen zijn.³ Van de andere letters is geen betekenis bekend.

De productie jaren.

Een bedrijf, waar zesentwintig personen in de fabricage werkzaam waren, zal een behoorlijke hoeveelheid producten opgeleverd hebben. Er zijn waarschijnlijk duizenden voorwerpen gemaakt. Gegevens hierover zijn nooit gevonden.

Op alle mogelijke manieren werd reclame gemaakt en aandacht gevraagd voor het aardewerk dat werd gemaakt, zoals bijvoorbeeld in het eerder vermelde artikel in Utrecht in Woord en Beeld. Advertenties stonden in vakbladen en andere publikaties, zoals een boekwerkje over 'De toegepaste kunsten in Nederland'.

In het voorjaar van 1928 was het bedrijf met een stand vertegenwoordigd op het Jaarbeursplein in Utrecht. Aan een van de houten gebouwtjes op het plein hing een uithangbord met de tekst 'NV Kunstaardewerf fabriek St. Lukas Maarssen'. Een foto uit die periode geeft een mooi beeld van zo'n beurs, zie afb. 5.

Afb.6. W.v.d.Horst aan het werk.

In april 1928 schreef men aan het gemeentebestuur dat men bij het lossen van brandstoffen grote moeilijkheden ondervond. De firma Twijnsstra was al lange tijd zo bereidwillig geweest de schepen in haar haven te lossen, maar dat kon niet zo blijven. Men vroeg aan de gemeente om te bemiddelen bij de aanvraag voor een vergunning bij het Departement van Waterstaat voor het maken van een eigen loswal. Hier werd bij aangegeven dat de daaraan verbonden kosten voor dit jonge bedrijf te hoog zouden zijn.

Een van de raadsleden, de heer Lenssinck stelde voor om gebruik te laten maken van de loswal van het waterschap Maarssenbroek aan de Doodeweg. De burgemeester zegde toe zijn medewerking te verlenen en een en ander te onderzoeken⁹ De loswal is er echter nooit gekomen. De brandstoffen werden per schip aangevoerd en de resterende transporten werden over het algemeen uitgevoerd met vrachtauto's. De door handelsreiziger Slagboom opgenomen bestellingen werden in houtwol, in houten kratten verpakt, door de transportbedrijven van Mees Nierkerk en Van Schaik door het gehele land bezorgd. Of er ook nog aan export werd gedaan in die tijd is niet duidelijk. Dichter bij huis werd het transport door medewerkers van de fabriek per

bakfiets uitgevoerd, bijvoorbeeld naar de heer Goedheer (bijgenaamd Goudkeesje) aan de Breedstraat in Maarssen. Deze had een winkel in kantoorbenodigdheden, boeken en luxe artikelen. Volgens de heer Van Mourik kostte een bakfiets vol met aardewerk ongeveer f 50,00. Voor een klein vaasje betaalde men f 1,00, de prijs kon oplopen tot f 5,00 voor de grootste exemplaren. Er zijn voorbeelden bij verzamelaars bekend waar het prijsplakkertje van f 1,15 nog opgeplakt zit.

Goede afnemers waren de dames Willink van Collen die op kasteel Gunterstein in Breukelen woonden. Per rijtuig met koetsier kwamen zij naar Maarssen om bij Goedheer aardewerk aan te schaffen. Volgens mevrouw van Ede, zuster van Gerrit Nagtegaal die werkzaam was op de fabriek werden er door scholen uit Maarssen excursies georganiseerd naar St. Lukas. Na afloop van zo'n bezoek werden er een vijftal klompjes verloot. Mevrouw Van Ede was een van de gelukkigen die zo'n klompje won. Dit klompje is nog steeds in bezit van de familie Van Ede.

De recessie in de dertiger jaren had ook voor de aardewerfabriek grote gevolgen. Dit blijkt uit het aantal werknemers dat in de loop der jaren sterk afnam. Op 1 januari 1930, een jaar na de oprichting, was het aantal werknemers van zesentwintig gedaald naar tien. Tevens was een probleem dat de grote hoeveelheden brandstof die nodig waren voor het productieproces, sterk in prijs waren gestegen.

Een gedeelte van de fabriek is eind 1931 in gebruik bij de Trio Oliefabriek. Dit blijkt uit een aanvraag voor een bouwvergunning voor een wagenloods tegen de door de Trio Oliefabriek in gebruik zijnde pakhuizen, welke voorheen deel uitmaakten van de aardewerfabriek.¹⁰

Uiteindelijk bleven er vijf werknemers in dienst, waaronder Willem Stuurman, die in de laatste periode van het bestaan een week of zes werkzaam is geweest bij St. Lukas aardewerk te Maarssen. In een interview schetste hij de sfeer en omstandigheden binnen het bedrijf als volgt: *'In Maarssen trof ik een enorme troep aan. De fut was er uit. Er was geen sfeer. De stoker was tevens gieter; hij stookte de ovens en werkte de vazen af. Ik was aangenomen om klaprozen te schilderen op de vazen en het glazuur aan te brengen. Ik had totaal geen interesse in de fabriek. De zaak bloedde gewoonweg dood. Er werd niets verkocht en de fabriek zat tegen een faillissement aan. Ongeveer twee weken nadat ik*

weg was schijnt de fabriek echt gesloten te zijn'.¹¹

Aan de voorwerpen die in de laatste periode zijn gemaakt, is duidelijk te zien dat er niet meer gemotiveerd werd gewerkt, de producten zijn slecht afgewerkt, niet volledig geglaazuurd, ed. In december 1931 deelde de Bataafse Import Maatschappij de gemeente mee dat de benzine-installatie was verwijderd en de hinderwetvergunning niet meer van toepassing was.¹²

In juli 1932, met de stellingen nog vol onverkocht aardewerk, wordt de productie stilgelegd, het bedrijf is failliet.

Failissement

De heer Van Mourik wist zich nog veel te herinneren van de faillissements periode. De curator, die het faillissement moest afhandelen, had bepaald dat de werknemers wel op het bedrijf moesten komen. De werkzaamheden hoefden echter niet meer verricht te worden, maar men werd wel doorbetaald. Dit duurde tien tot twaalf weken. Om de verveling te verdrijven werd er regelmatig in het Merwedekanaal gevist. De curator had ook bepaald dat al het aardewerk achter verzegelde deuren in de stellingen moest staan, zodat er geen onbevoegden bij konden komen. Daar hadden de werknemers het volgende op gevonden, ze hadden immers toch tijd genoeg. Door de dakplaten los te schroeven konden ze, zonder eventuele zegels te verbreken, bij het aardewerk komen. Op deze manier is er nog heel wat uit de stellingen verdwenen. De zo verkregen voorwerpen werden aan Amsterdamse kooplieden verkocht. Van dat geld werd regelmatig bier gekocht bij Fokkerood die een sluitery/brouwerij had op de hoek van de Emmaweg in Maarssen. Het bier werd door een van de werknemers met de kruiwagen gehaald.

Het restant van het aardewerk werd door de curator per opbod aan de handelaren verkocht. Met de gietmallen, de moedermallen en restproducten werden sloten in de omgeving gedempt. Dat was het trieste einde van de productie van het St. Lukas aardewerk, dat zo'n glorietijd had gekend.

Tijdelijke voortzetting

De heer Seinstra en enkele medewerkers zetten het bedrijf nog enige tijd voort in een gedeelte van de voormalige fabrieksruimte. Er werden andere modellen gemaakt en het bedrijf werd 'De Merwede' genoemd. Later is de fabriek aange-

kocht door Van Donselaar, die handelde in keramiek, rieten manden e.d.. Aardewerk werd nog in kleine hoeveelheden gemaakt onder de naam 'Het Sticht'. In 1934 verhuist dit bedrijf naar De Meern en krijgt het fabrieksgebouw in Maarssen een andere bestemming.

Slot

Keramiekverzamelaars in het gehele land, waaronder veel in Maarssen, bezitten een grote collectie van het in Utrecht en Maarssen vervaardigde aardewerk.

Als u dit leest is in Museum Maarssen een tentoonstelling genaamd 'Made in Maarssen' nog tot het eind van het jaar te bezichtigen. Deze tentoonstelling geeft een uitgebreid overzicht van het Lukas aardewerk. Niet alleen zijn er vele modellen tentoongesteld, maar ook zijn er unieke foto's te zien.

Hans van Bommel

Noten:

1. Interview met de heer A. van Mourik, oud werknemer d.d. 26-04-1993
Interview met de heer J. de Bruin, oud werknemer d.d. 12-12-1994
2. St Lukas is schutspatroon van het gilde van fijn- en grofschilders, glasschrijvers en gieters.
3. Archief van de Gemeente Maarssen inv.nr. 2333
4. Archief van de Gemeente Maarssen inv.nr. 1504
5. Archief van de Gemeente Maarssen inv.nr. 1503
6. Archief van de Gemeente Maarssen inv.nr. 1504
7. Archief van de Gemeente Maarssen notulenboek van de raad, boek 46
8. Gegeven van de heer A.J. van Daalen Hakker te Den Haag
9. Archief van de Gemeente Maarssen notulenboek van burgemeester en wethouders, boek 78
10. Archief van de Gemeente Maarssen inv.nr. 2474
11. Interview van mw. Messchaert-Scherpenisse d.d. 4-6-1994
12. Archief van de Gemeente Maarssen inv.nr. 1503

Van de redactie

1. Het overnemen van artikelen zonder toestemming van de redactie is verboden.
 2. De inhoud van de artikelen is voor de verantwoording van de auteur.
 3. U kunt kopij voor het volgende nummer inleveren voor 1 januari 2000.
-

De Langegracht te Maarssen

deel 3

Ditmaal komt het huis aan de beurt dat tegenwoordig nummer 8 is. Door een stoep en een hekwerk van de Langegracht gescheiden, ligt dit bepleisterde pand met zijn afgeknotte tuitgevel die wordt afgedekt door een kroonlijst. Een fraai omlijste deur met pilasters trekt de aandacht, evenals rechts een keldervenster met daarboven een opkamer.

In dit pand waren al heel lang bakkers gevestigd. In 1849 en waarschijnlijk ook al daarvoor werkte hier bakker Johan Wilhelm Peterman. Na Peterman kwamen nog vier bakkers tot in juni 1895 het 'Van Hoftjerp' begon. Op 4 juni van dat jaar nam Pieter van Hof, geboren in 1869 in Hoog-Blokland, de bakkerij van zijn voorganger Bijvank over.

Pieter kon het alleen niet af en werd geholpen door zijn achtjarige zoon Cornelis, die op die leeftijd nog geen brood bakte maar wel kon bezorgen. In die tijd 1905, deed men dat nog met een kruiwagen. De auto, het rijtuig zonder paard, was alleen voor rijke mensen. De zaken gingen echter goed aan de Langegracht en al spoedig werd de kruiwagen vervangen door een bokkewagen. Er kon meer worden meegenomen en het kostte de bezorger minder inspanning. Intussen nam zoon Cornelis in 1928 de zaak van pa over. Van de bokkewagen naar de transportfiets was de volgende stap. U

Langegracht 8, aan het begin van deze eeuw. Links ziet u Cornelis en rechts Arie van Hof. De broers werkten toen nog samen op nummer 8. Arie vestigde zich later op de hoek van de Herengracht en de Kaatsbaan, waar hij van 4 april 1930 tot 12 december 1959 zijn bakkerij

kent ze misschien nog wel, die zware fietsen met zo'n grote mand voorop, die zo vol geladen was, dat er bijna geen bestuurder over of langs kon kijken. Toen de auto wat meer gemeengoed werd, zag Van Hof daar ook wel brood in en schafte een bestelauto aan.

Het beroep van bakker was zwaar. Als er per etmaal vijf uur werd geslapen was dat veel. Van vrijdag op zaterdag moest de bakker het soms maar met drie uur slaap doen.

Bakker Cornelis van Hof stopte op eenenzestigjarige leeftijd met de bakkerij. Hij had toen drienvijftig jaar gewerkt voor zijn dagelijks brood. De geboren en getogen Langegrachter kon de gracht in Maarssen niet verlaten en ging naast zijn zaak op nummer 7 wonen.

De bakkerij op nummer 8 werd overgenomen door Bakker Brokking, doch niet voor lang, want Hendrikus Brokking verhuisde op 12 december 1959 naar de bakkerij op de hoek van de Kaatsbaan, waar nu boekhandel Bouwman is gevestigd.

Begin zestiger jaren zat drukkerij 'De Erren' in het pand Langegracht 8 en vanaf oktober 1971 woont er de familie W.G. van Ee.

C.W.P. Boemendaal

Bierbrouwers in Maarssen

deel 6 (slot)

De erfgenamen

Na het overlijden van de Maarssense bierbrouwer Cors Jansz de Jong in oktober 1727, stonden zijn kinderen, Jacob, Johan, Johanna en Cornelis de Jong, voor de taak om het niet onaanzienlijk bezit van hun vader te verdelen. In zijn testament had Cors bepaald *'niet te begeeren datt sijnen oudsten soon (Jacob) eenigh prerogatieff (voordeel) ten opsigte van zijn comparants soon erffpagt en goederen van die natuure sall genieten, maer dat die soo well als sijne natelaaten alodeale (vrije) goederen tusschen sijne nateelaaten kinderen en erfgenamen deijlbaer sullen zijn'*.

In grote lijnen is aan te geven hoe de boedelverdeling er in 1728 uitzag. De brouwerij De Eenhoorn viel toe aan de oudste zoon Jacob de Jong. De herberg De Prins te Paard en een stuk land genaamd Papenacker ging naar Johanna, de andere herberg Het Schilt van Vranckrijk kreeg Cornelis die tevens eigenaar werd van het huis in de Breukelerwaard én het huisje Niemansvelt. Johan kreeg het huis op de Lange-gracht en nog een stuk land gelegen in Maarsenbroek.

Johanna en Cornelis

Jacob en Johan de Jong bleven in Maarssen wonen. Johanna en Cornelis trokken echter in de periode 1728-1730 naar Woerden waar zij huwden met respectievelijk Jan Gijsbert van Vianen en Adriana Maria van Vianen, kinderen van de predikant Dominicus van Vianen en Elisabeth van Capel. De grootvader van Dominicus was de bekende Utrechtse bouwmeester Gijsbert Anthonisz van Vianen, bouwer van onder meer de Hervormde Kerk van Oud-Zuilen in het jaar 1654 en restaurateur bij de wederopbouw van de Domkerk in Utrecht na de opgelopen stormschade in 1674¹.

Vermeldenswaard is het feit dat de moeder van Dominicus van Vianen, de Utrechtse Adriana Vrelant, als weduwe van Johannes van Vianen, in 1683 de brouwerij 'De Seven Toornen' in Utrecht had gekocht. Zij had deze brouwerij, gelegen langs de Oude Gracht en stammende uit 1582, nagelaten aan Elisabeth, haar schoondochter.

Het is dan ook niet onwaarschijnlijk dat Cornelis de Jong in 1728, toen hij in Woerden de brouwerij De Star kocht, en voor zichzelf begon, de nodige adviezen van zijn schoonmoeder zal hebben gekregen.

Niet onvermeld mag blijven dat leden van de familie Van Vianen in Woerden en omliggende plaatsen een vooraanstaande maatschappelijke positie innamen. Dat zou later ook gelden voor de nakomelingen van Cornelis de Jong².

Johan de Jong

Johan de Jong, geboren in 1683 te Maarssen, was de student uit het gezin van Cors en Aaltje. Johan moet een ambitieus man zijn geweest. In de periode van 1702 tot 1705 stond zijn vader borg voor hem toen Johan op relatief jonge leeftijd het schout en gaderambt (belastinginnehmer) in Breukelen-Proosdij, Breukeleveen en Tienhoven ambieerde. Daarbij komt, dat Johan, verrassend genoeg, ruim een jaar eigenaar is geweest van het huis Harteveld. Dit nu nog bestaande buitenhuis gelegen aan de Straatweg nr. 17-19 had hij, op 17 Juni 1709 *'in de audientie van de Hove Provintiaal van Utrecht bij decreet'* gekocht met *'geen ander intentie als om deselve hofsteede tot zijn suppliant's voordeel weeder te vercoopen gelijk hem suppliant nu onlangs gelegentheit is voorgekoomen'*³. In opdracht van Jacob

Scott (Schot) werd Harteveld door panders (deurwaarders) in dienst van het Hof van Utrecht, publiekelijk verkocht omdat Johan Cruijdenier, als koper van het huis, zijn *'laetsten termijn kooppenningen ter somme van vijf duysent gulden'* niet kon opbrengen. Voor een bedrag van 6810 gulden werd *'Johan de Jong voor hem of die hij binnen drie dagen sal nomineren'* eigenaar van Harteveld. Begin oktober 1710 richtte hij een verzoek aan de Staten van Utrecht, waarbij hij *'obtineert (verkrijgt) ontslaginge uijt het legael hijpotheek van seekere huijsinge ende hofsteede met het land daar aan specterende, genaamt Harteveldt, gelegen onder Maarssen aan de Vecht'*. Op 6 oktober 1710 verkoopt hij het huis Harteveld aan de niet onbemiddelde Hester Ranst weduwe van Jacob Jacobsen van Hinloopen⁴.

Johan kon zijn ambities als schout en gader-

*haren Lijve Beheurende; Den tekouende,
bruidgom verklaarde vervolgens aan de
tekouende bruidt in eigendom te geven
en te schenken, indien hij de erf-
verke magte zijn, alle rodanige juwelen
en kleynodien, als hij aan haer voor dato
ofst eenigzins mogt hebben gegeven,*

Gedeelte uit de huwelijksvoorwaarden tussen Jacob de Jong en Hermina Braskamp.

meester niet waarmaken. Integendeel! Tot droefenis van zijn ouders werd Johan door de Staten van Utrecht beschuldigd en aangeklaagd van al te enthousiast gaderen. Ondanks juridische steun was zijn verweer in de ogen van de Staten onvoldoende. Een resolutie van 24 september 1715 van de Gedeputeerden van de Staten van Utrecht laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Johan werd uit zijn functies gezet en mocht deze ook niet meer in de provincie Utrecht uitoefenen⁵. Bovendien moest hij nog een boete van f 500, betalen. Johan bleef echter niet bij de pakken neerzitten. Waarschijnlijk op aandringen van zijn vader Cors, ging hij naar Leiden om in de periode 1718-1722 bij notaris Bloemendaal het notarisvak te leren. We zien dan ook dat Johan de Jong na zijn eedsaflegging op 18 april 1722, zich te Maarssen vestigde als notaris. Tot zijn dood in 1750, zou hij in zijn huis op de Langegracht zijn praktijk uitoefenen. Johan was in 1711 gehuwd met Johanna van Arxhoek, dochter van Adriaen Jansz van Arxhoek, een rijke Utrechtse koekenbakker en Christina van Beijeren. Johanna van Arxhoek zou haar laatste levensjaren slijten in haar geboortestad in een huis op de Oudegracht

genaamd 'daer waer de gekroonde Hoet in de gevel staet'. Zij overleed aldaar in december 1766 op drieëntachtigjarige leeftijd.

Jacob de Jong

Jacob was achtenveertig jaar toen hij op 14 augustus 1729 in Blauwkapel, trouwde met de volslagen onbekende Hermina Braskamp. Zij, op dat moment tweeëntwintig jaar, was geboren in Lochem en dochter van Bernardus Braskamp en Anna Wagenvoort. Al enkele weken eerder hadden Jacob en Hermina hun huwelijksvoorwaarden laten opmaken voor de Utrechtse notaris Arnold van Munster⁶. Hermina moet van eenvoudige afkomst zijn geweest want 'de toekomstige bruidt verklaart gene goederen te hebben als eenige klederen en lijnwaat tot haren lijve behorende'. Dat lag duidelijk anders voor Jacob, zoals uit onderstaand fragment blijkt.

Het wekt bevreemding dat Jacob nog hetzelfde jaar op 27 december zijn testament maakte⁷. Hij is dan namelijk 'gesond van lichaam, memorie, uitspraak en uijterlijke en innerlijke sinnen'. Mocht hij eerder overlijden dan Hermina en geen kinderen achterlaten, dan zal zijn huisvrouw alle

goederen bezitten *'niets ter wereld uijtgesondert'*, zo had Jacob bepaald. Zijn er wel kinderen dan *'zal men zich reguleren na de wetten deser landen'*. Jacob sluit hier dus zijn broers en zuster als eventuele erfgenamen uit. De reden hiervoor zou kunnen zijn dat zijn broers en zus hem (Jacob) ervan verdachten niet alle gegevens te hebben verstrekt bij de boedelscheiding. Zij lieten dat op 3 november 1729 vastleggen voor de notaris Willem van Vianen te Woerden toen zij verklaarden *'inderminnen ofte andersins door middelen en wegen te vorderen en over te nemen alle de schuldboeken en verdere documenten en effecten van hun overleedene vader'*. De onderlinge verstandhouding tussen de kinderen de Jong zal op dat moment enigszins gespannen zijn geweest. Wanneer echter uit het huwelijk van Jacob en Hermina kinderen worden geboren lijken de familieverhoudingen zich weer te normaliseren. Niettemin zal Jacob na de deling met gemengde gevoelens naar Johanna en Cornelis hebben gekeken die beiden in het bezit waren gekomen van een herberg. Hoewel de huurders (tappers) van die herbergen verplicht waren bier van Jacob af te nemen, zocht Jacob zelf ook naar mogelijkheden om zijn afzet te vergroten. Dat lukte hem op 12 mei 1738 als hij de herberg koopt *'genaamt de Rijsende man staande en gelegen aan de Veghtdijk onder desen gerechte van Maarssen streckende uijt den deijk tot achter tegens het lant van de vrouwe van Vickevorst alwaar de voornoemde vrouwe van Vickevorst westwaars en de weetering oostwaars naast geleegeen is'*.

Jacob overleed in juni 1746 op 65-jarige leeftijd. Hermina met haar acht minderjarige kinderen stond er nu alleen voor. Zij bleef loyaal aan de al eerder genoemde huwelijkse voorwaarden. Allereerst regelde zij het voogdijerschap van de kinderen⁹. In deze interessante notariële akte verklaarde zij *'te willen begeren en ordonneren dat na haer overlijden de brouwerij en neringe daertoe behorende niet sal worden verkocht, maer dat deselve sal worden aengehouden en gecontinueerd totdat het jongste natelaten kind mündig of getroud sal wesen'*. Vervolgens werden als voogden aangesteld de meester-kuiper Floris Berrewout in Maarssen en Dirk van Ligtenbergh, biersteker (bierhandelaar) in Tienhoven. Haar zwagers Johan en Cornelis de Jong die beiden op dat moment nog in leven waren, kwamen in het stuk niet voor.

Hoewel er voor de brouwerij nu ook in zakelijk

opzicht moeilijke tijden aanbraken, zien we opnieuw dat een vrouw in dit geval Hermina Braskamp ná Elsje Quant en Maria van Clarenborch, op krachtige en zakelijke wijze de brouwerij in stand hield. Tot haar dood zou Hermina de brouwerij blijven leiden.

Maarsen A^o 1759

Om enig inzicht te krijgen hoe Maarssen er in het midden van de achttiende eeuw uitzag, nemen we enkele gegevens over uit een reeds eerder genoemd aardrijkskundig werk uit het jaar 1759¹⁰. Overigens blijft voorzichtigheid geboden omtrent de betrouwbaarheid van deze gegevens.

Maarssen had 200 huizen, Oud en Nieuw Maarsseveen ook 200 huizen, Maarssenbroek 19 huizen en de *'Heerlykheid van Oostwaardt bevat 9 Huysen, daar onder een Steenbakkerij moet begrepen worden'*. Men ging uit van vijf personen per huis dus het aantal inwoners van Maarssen bedroeg 1000.

Aardig is de vermelding dat *'Het Koster, Voorlezer en Schoolmeesters-Ampt, maakt te Maarsse eene genoegelyke Kostwinning dat ten minsten 900 Guldens kan opbrengen. Het getal der Leerlingen is des Zomers tusschen de 60 en 70, en des Winters belooft dat omtrent 90'*.

De dienstregeling van de trekschuit op Amsterdam en Utrecht wordt uitvoerig vermeld. *'De Personele Vracht op Utrecht is in 't ruym een braspenning, en in de Roef 2 stuyvers'*.

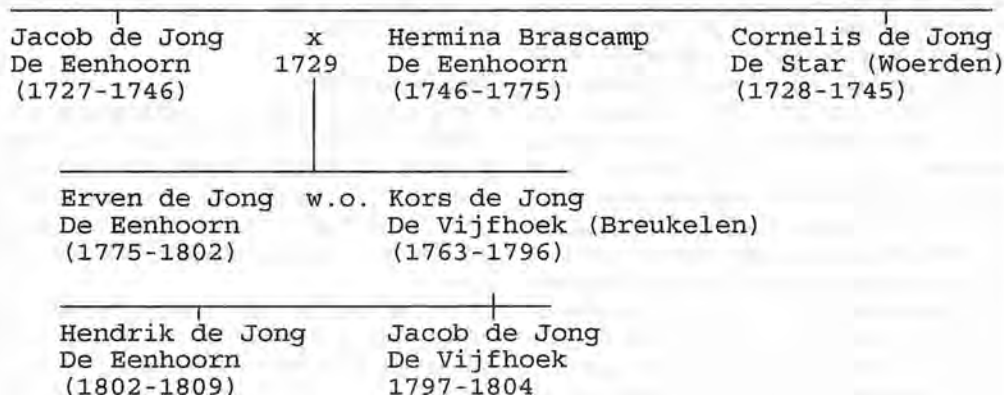
'Wat aangaat de Jaarmarkt (gezegd Kermis) werd te Maarssen begonnen in de Maand September, en duurt gewoonlyk drie dagen'.

Uiteindelijk en onvermijdelijk worden de herbergen genoemd.

De voornaamste in Maarssen en in Nieuw Maarsseveen waren:

'De Swaan, 't Rechthuys van Maarssen; 't Swarte Varken, Rechthuys van Nieuw-Maarsseveen, De Prins, Rechthuys van Maarssenbroek, Het Staaten Wapen, De Reysende Man (in april 1757 door Hermina Braskamp verkocht aan Cornelis van der Steen), Den Overtoom en Het Heeren Logement'. In dit rijtje missen we, ten onrechte, de herberg De Prins te Paard (op dat moment niet identiek aan Het Heeren Logement), op 3 mei 1752 door Jan Gijsbert van Vianen verkocht aan Hendrik van Capel. Het Schilt van Vrancckrijck was op dezelfde dag door Jan Gijsbert, als gemachtigde van zijn zuster, verkocht aan Wil-

Cors Jansz de Jong
De Eenhoorn (1679-1727)

Schematisch overzicht van de bierbrouwers uit de familie De Jong en hun brouwerijen.

helmus van den Eenhoorn, rustend predikant uit Arnhem. Deze had de herberg weer doorverkocht aan Hermanus Bijl onder voorwaarde '*dat in de voorsz verkogte hujsinge geen herbergh tapnering veel minder Caatsbaan off diergelijke sal mogen gehouden off gedaan worden*'. Naar aanleiding van het voorgaande kunnen we in ieder geval vaststellen dat het ook in die tijd onmogelijk was om in Maarssen van de dorst om te komen!

De erven De Jong

Bij het overlijden van Hermina waren alle acht kinderen, drie zoons en vijf dochters, nog in leven. Met uitzondering van de oudste zoon Cors, woonden alle kinderen nog thuis. Ongetwijfeld zal er een boedelscheiding of uitkoop hebben plaatsgevonden maar papieren daarvan zijn helaas (nog) niet gevonden. Opmerkelijk genoeg werd de brouwerij vanaf 1775 geleid door een collectief namelijk de erven De Jong. Dat waren Jacob, Johan en hun zusters Alida, Anna, Bernarda, Elsje en Hermina de Jong. Laatstgenoemde zou in 1783 trouwen met de Amsterdamse koopman Johan Hendrik Cramer Barentsz en tot haar overlijden in 1824 op het landgoed Vechtenstein blijven wonen. Als de brouwerij in 1802 wordt verkocht, bestaan de erven nog uit Jacob, Anna en Bernarda de Jong, die alle drie vrijgezel

bleven. De andere kinderen zijn dan inmiddels gehuwd of overleden.

Het zou een normale gang van zaken zijn geweest indien de oudste zoon Cors, volgens traditie, de brouwerij had overgenomen maar Hermina gaf haar zoon weinig ruimte. Cors echter, wilde op eigen benen staan en dan wel het liefst in zijn eigen brouwerij. Hij kreeg zijn kans! Na zijn huwelijk op 11 september 1763 in Maarssen met de uit Amsterdam afkomstige Dirkje van Schagen, vestigde Cors zich met zijn vrouw in Breukelen. In deze plaats kocht hij op 1 november 1763 de uit het begin van de 17de eeuw stammende brouwerij De Vijfhoek¹¹. Deze brouwerij zou ongeveer veertig jaar eigendom blijven van de familie De Jong. Eerst dus van Cors en vanaf 1803 van zijn oudste zoon Jacob die de leiding van de brouwerij al in 1797 had overgenomen. Zie hiervoor het schema van de bierbrouwers. Jacob kwam echter in financiële problemen en bij openbare verkoop te Utrecht op 5 mei 1804 ging de brouwerij over in andere handen. Daarmee verdween ook de familie De Jong uit Breukelen. Zéér opmerkelijk is het feit dat vier dochters van Jacob de Jong trouwden met zonen uit het huwelijk van Bernard Broedelet en Arnolda van der Linden beide afkomstig uit Utrecht.

De Maarssense brouwerij in de achttiende eeuw

'Hoe doller gebrouwen, hoe beter bier', dat zullen de erven De Jong mogelijk gedacht hebben toen zij al vrij snel na het overlijden van hun moeder het laatst overgebleven onroerend goed van de familie (m.u.v. de brouwerij) in juni 1775 verkochten. Bovendien dienden zij bij de Staten van Utrecht een verzoekschrift in tot kwijtschelding van belastinggelden¹². Op zich niet zó vreemd omdat ze dit deden in navolging van hun moeder die daar succesvol in was. De belastingen drukten zwaar. Om wat voor soort belastingen het ook ging, de bierbrouwers van Maarssen behoorden altijd, door de eeuwen heen, tot de hoogst aangeslagenen van het dorp. Duidelijk is wel dat de erven het financieel moeilijk hadden. De economische toestand van de brouwerij zag er niet florisant uit.

In 1731 en de jaren daarna werd er nog winst geboekt. De brouwerij had een flink afzetgebied en Jacob de Jong had het voorrecht gehad *'om een merklijk groot debiet (afzet) van swaar bier te hebben in de stad Utrecht en Vrijheid van dien'*. Dit voordeel kwam echter te vervallen toen de stad de geïmporteerde bieren zwaarder ging belasten. Het gebruik van koffie en thee nam toe én de gewone man had inmiddels de borrel ontdekt. Dit tot nadeel van de brouwers maar tot genoegen van de tappers en veelal tot ergernis van de pachters van de *'impost op de gebrande wijnen en de gedistilleerde wateren'*. De pachters wisten dat menig tapper probeerde illegaal aan sterke drank te komen. Dat gold bijvoorbeeld ook voor Wouter van Luchtenburch, tapper en berucht dranksmokkelaar in Maarssen. In zijn huis had men op 5 augustus 1736 gevonden *'twee spawaterkannen ende een vles genever die onder swaere vloekinghe waerenteegen de vloer aen stucken gesmeeten ende daerin bevonden was sterken dranck geweest te zijn'*. Het leverde Wouter een forse boete op van 450 gulden¹³.

De erven De Jong hadden dus te maken met een verminderende bieromzet. Daar kwam nog bij dat de brouwerij hard toe was aan de nodige reparaties en vernieuwingen. Hermina was daar al mee begonnen en moest daarvoor zelfs het familiekapitaal aanspreken. In 1777 dienen de erven opnieuw een verzoekschrift in. Men klaagde over *'de aanhoudende duurte in de graanen, gelijk mede het weinig debiet onder het district van Maarssen'*. Men hoefde nog maar eenmaal in de vier weken te brouwen! Bier afzetten via bierslij-

ters zou ten koste gaan van de winst! Beide verzoekschriften werden nog eens schriftelijk ondersteund door schout en schepenen van Maarssen.

Kortom, kommer en kwel in de brouwerij. Het leek erop dat De Eenhoorn aan het eind van zijn krachten was. Het viel uiteindelijk mee. De gouden tijd was voorbij maar de brouwerij bleef bestaan, misschien ook wel, dankzij de Staten die op *'gratieuselijke'* wijze kwijtschelding verleende.

Op 16 juli 1777 maakten de erven De Jong, bestaande uit Jacob, Anna, Bernarda, Elsje en Hermina, hun testament voor notaris Jacob van Someren. Zij blijken dan toch nog over een goedgevulde ouwe sok te beschikken. Het testament geeft aan dat de verstandhouding met hun broer Cors, bierbrouwer in Breukelen, uitstekend moet zijn geweest.

De kinderen van Cors de Jong en Dirkje van Schagen, vijf zoons waaronder ene Hendrik, werden ieder verweerd met een gouden zakhorloge(!) en Cors zelf kreeg van iedere testateur tweehonderd gulden alsmede van Jacob nog zijn *'kleederen zoo van linnen als wollen mitsgaders gouden silver tot zijn lijf behorende'*. Verder blijkt uit het testament dat de erven de brouwerij wilden voortzetten. Mocht één van de testateurs overlijden dan ging zijn of haar aandeel over op de andere erven¹⁴. Als Jacob, Anna en Bernarda de Jong op leeftijd zijn gekomen verkopen zij op 23 december 1802 de brouwerij voor achtduizend gulden aan hun neef Hendrik de Jong, die afkomstig was uit Breukelen¹⁵. Jacob en zijn zusters kochten het huis 'Den Domstoorn' gelegen aan de Herengracht nú nr. 18, waar zij hun laatste levensjaren sleten.

Hendrik en Ida

Hendrik de Jong, geboren in 1766 te Breukelen, trouwde op

13 januari 1803 met Ida Johanna Molkenboer, afkomstig uit Amsterdam. Bijna op het zelfde moment, dat zijn broer Jacob in de problemen kwam met de brouwerij De Vijfhoek in Breukelen, namen Hendrik en Ida de brouwerij in Maarssen over. Met betrekking tot de brouwerij weten we weinig van Hendrik en Ida. Het aflossen van de geldleningen die zij waren aangegaan om de brouwerij te kopen zal zwaar gedrukt hebben op hun budget. Mogelijk is dat de reden dat zij De Eenhoorn slechts enkele jaren in bezit hebben gehad. Zo zien we dat de Maarssense brouwerij

(894) * De Notaris F. L. TISSOT VAN PATOT, residierende te Maarssen, zal op Dingsdag den 4. Junij 1833, des middags ten 12 ure, in het Heeren-Logement aldaar, publiek veilen en verkoopen :

No. 1. De BIERBROUWERIJ DE EENHOORN, gelegen te Maarssen, aan de rivier de Vecht, tussehen Amsterdam en Utrecht, bestaande uit zes groote, hechte, sterke aan elkander staande Gebouwen, voorzien van eene ruime en aangenaam gelegen Woning, uitzijnde op de Vecht en in den Tuin, waarin 4 ruime Beneden-Kamers en 4 kleinere Boven-Kamers, groote Keuken met Pomp, Fournuis en vaste Kasten; voorts elf differente ruime in elkander loopende Zolders, eene bijna geheel nieuwe Mousterij en zeer groote Eest, welke in eene der Woonkamers gestookt wordt; onderscheidene koele en ruime Bierkelders, zijnde in het Gebouw tot het brouwen bestemd, twee groote koperen Ketels, Werkkuip, zeer groote geheel met lood bekleede Gijkuip, Looden Pomp en Bakken; wijders een bijna nieuwe Ros-Molen, Paarden-Sjal voor vier Paarden, met Hooi-Zolder en eene Kuipers Werkplaats; aan het einde van den Tuin (die ruim is en wel aangelegd, en voorzien van vele sijne Vruchtbomen, met eenen uitgang door een groot IJzeren Heek, aan de Breedstraat) een groot en sterk Pakhuis, tevens aan de Breedstraat uitkomende, verder Koestel voor 12 stuks Vee, Schuurberg, enz. Kunnende al hergeen wat tot de Fabriek behoort met 1. Julij 1833 aanvaard worden. — Terwijl de Kooper, des verkiezende, een gedeelte van den Koopprijs op de percelen kan gevestigd houden.

Let op de vele interessante details die in de advertentie worden genoemd!

op 31 mei 1809 wordt verkocht aan de Limburger Johannes Ludovicus Dolmans¹⁶. Vier generaties De Jong hadden de brouwerij De Eenhoorn in eigendom gehad.

Johannes Ludovicus Dolmans

Hoewel er over Louis en zijn familie vrij veel gegevens bekend zijn, beperken we ons tot het weergeven van de meest relevante. Louis werd in januari 1769 geboren te Maastricht als zoon van Johannes Gerardus Dolmans en Maria Petronella Jacobi. Van zijn ouders is niets bekend maar zijn grootvader, Mathias Dolmans, was bierbrouwer te Maastricht¹⁷. Een tante van Louis, Maria Dolmans, had zich reeds in 1734(!) gevestigd in Maarssen waar ze op 13 april huwde met Frans Faalhout. Frans overleed kort na het huwelijk en Maria hertrouwde op 7 juni 1735 te Nieuw-Maarsseveen met Gijsbert Brands. Gijsbert en Maria zouden overigens in 1739 'Den klijne Omloop' op de Langegracht kopen¹⁸. Mogelijk

aangelokt door betere economische perspectieven en enthousiaste verhalen van tante Maria trok Louis, evenals andere leden van zijn familie, naar Maarssen en Utrecht. Maarssen moet hem goed zijn bevallen want in september 1800 trouwde hij met Maria van Hulst dochter van Gijsbert, scheepstimmerman en Margaretha (Grietje) Polen van Es.

Louis was van beroep kaarsenmaker maar in 1809 trad hij in de voetsporen van zijn grootvader en werd bierbrouwer te Maarssen, met wisselend succes. De omzet in die jaren bedroeg zo'n 4000 gulden per jaar¹⁹. In het jaar 1815 geeft Louis echter aan dat de brouwerij was 'voor deze florissant, maar nu zodanig dat het geen bestaan meer oplevert, door dien men de bieren te Utrecht niet met eigen volk mag bezorgen'. Opnieuw maakte de stad Utrecht het de bierbrouwers van het platteland lastig. Het bier mocht alleen bezorgd worden door de stadsbierdragers, die volgens Louis 'door hun gevorderde jaren en

overmatig gebruik van drank' de bieren niet op tijd bezorgden²⁰. Niettemin hield Louis het nog zo'n twintig jaar vol.

De brouwerij was echter niet rendabel. Het wekt dan ook geen verwondering wanneer de brouwerij De Eenhoorn op 10 mei 1833 in de Utrechtse Courant te koop wordt aangeboden. zie afb. 3.

Louis Dolmans wordt op 6 juni 1832 te Amsterdam nog genoemd als bierbrouwer wanneer hij aanwezig is bij het huwelijk van zijn zoon Johannes Gerardus Dolmans, burgemeester van Maarssen, en de niet onbemiddelde weduwe Maria Alida van Klaveren. Op 4 juni 1833 kondigt Louis, nog steeds genoemd als bierbrouwer, de verkoop aan van de brouwerij²¹. Bij gebrek aan kopers werd de brouwerij in 1834 verbouwd tot logement. Louis werd weer kaarsenmaker en zijn zonen werden logementhouder.

We kunnen dan ook stellen dat in het jaar 1833 het doek viel voor de Maarssense brouwerij. De Eenhoorn was geschiedenis geworden.

Nawoord

Hoewel ik in de afgelopen periode nog vele nieuwe en aardige gegevens heb gevonden ben ik geen feiten tegengekomen die strijdig zouden zijn met de grote lijnen in mijn bierbrouwersverhaal. Dat er echter m.b.t de bierbrouwers in Maarssen nog onbekend archiefmateriaal bestaat lijkt wel zeker. Nader onderzoek zal dit moeten uitwijzen.

Ten slotte is een woord van dank op zijn plaats aan de archiefmedewerkers in Utrecht en Maarssen voor hun hulpvaardigheid. Dat geldt evenzeer voor de redactie van de Historische Kring Maarssen die op uitstekende wijze de afleveringen van de bierbrouwers verzorgde.

Henny van Elk

Bronnen:

1. Utrechts Archief, Ned. Herv. Gem. Zuilen, inv.nr. 128 en Bouwkundig Weekblad 71e jg, feb. 1953, blz. 33.
2. Jaap. R. Bruijn, Van Zeeman tot residentieburger. Cornelius de Jong van Rodenburgh (1762-1838).
3. U.A, Hof van Utrecht, inv. nr. 229-13, Minuten van decreetbrieven, d.d. 17-6-1709.
4. U.A, Notaris M. van Lobrecht, inv. nr. U 123a 004 aktenr. 307, d.d. 6-10-1710
5. U.A, Staten van Utrecht, inv. nr. 264-120, Boek der dagelijkse resolutien, d.d. 24-9-1715.
6. U.A. Notaris A.H. van Munster, inv. nr. U 173a 002, aktenr. 121 d.d. 26-7-1729.
7. idem, aktenr. 152, d.d. 27-12-1729.
8. Streekarchivariaat 'Rijnstreek' in Woerden, Notaris Willem van Vianen, inv. nr. 8629, aktenr. 67, d.d. 3-11-1729.
9. U.A, Notaris H. Dons, inv. nr. U 160a 015, aktenr. 89, d.d. 28-9-1746.
10. Periodiek H.K.M. 26e jg, no. 2, mei 1999, Bierbrouwers in Maarssen, deel 5, blz 33-7.
11. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jg. 9, 1994, Geschiedenis van de brouwerij 'De Vijfhoek', blz. 24.
12. U.A, Dorpsgerechten Maarssen, inv. nr. 1435, Akten van overdracht, hypothecken enz, d.d. 6-12-1775.
13. U.A, Staten van Utrecht, inv. nr. 264-141, Boek der dagelijkse resolutien, d.d. 16-11-1736.
14. U.A, notaris Jacobus van Someren, inv. nr. U248a 014, fol. 48, d.d. 16-7-1777.
15. U.A, Dorpsgerechten Maarssen, inv. nr. 1438, Akten van overdracht, d.d. 23-12-1802.
16. U.A. Dorpsgerechten Maarssen, inv. nr. 1447, Minuten van akten en overdrachten enz, d.d. 31-5-1809.
17. Met dank aan dhr. Jef Moers uit Beek(L).
18. Zie o.a. Periodiek H.K.M. 25e jg. no. 4, november 1998, Bierbrouwers in Maarssen, deel 3, blz. 86.
19. De Utrechtsche gemeenten in 1815 in vraag en antwoord, blz. 79.
20. Drs. D. Dekker, Toestanden en gebeurtenissen uit de geschiedenis van Maarssen. Drs. D. Dekker, blz. 82.
21. U.A, Notaris F.L. Tissot van Patot (Maarssen), inv. nr. 1238, aktenr. 28, d.d. 4-6-1833.

Uit de oude schoenendoos

(no. 1)

Wie, wat, waar, wanneer?

Met ingang van dit nummer starten we met de nieuwe rubriek, 'Uit de oude schoenendoos'. Een rubriek waarmee we beogen de komende tijd oud fotomateriaal uit de huidige gemeente Maarssen, dat zich in ons archief bevindt, aan u te tonen. In de loop der jaren hebben wij namelijk van deze en gene foto's aangereikt gekregen. Soms weten we nagenoeg niets over de foto's, ze komen dan echt uit de oude schoenendoos en is zelfs bij de schenker van het materiaal onbekend wie of wat er op de foto is afgebeeld. Samen met u, lezers van ons periodiek en kenners van Maarssen, hopen we uiteindelijk op z'n minst de antwoorden te vinden op de vier belangrijke vragen; wie, wat, waar en wanneer, die we ons bij elke onbekende foto kunnen en moeten stellen. Soms zijn we door wat zoekwerk en navragen al het een en ander te weten gekomen, of wisten de schenkers ons wel veel te vertellen. We willen die wetenswaardigheden dan graag aan u doorgeven. De historie van Maarssen bestaat immers ook uit tal van kleine zaken, die we voor ons nageslacht vast hopen te leggen. Mocht u zelf nog foto's hebben waarvan u meer zou willen weten dan kunt u die bij schrijver dezes inzenden om in de rubriek, 'Uit de oude schoenendoos' op te laten nemen.

Tuinlieden op Vechtoever (ca.1930-1935)

Deze foto, (originele afmeting 53 x 83 mm), waar we aanvankelijk niets over wisten, is al lang in het bezit van de HKM. Twee jaar geleden vertelde Mw. Bakker-Marks, die bij onze kraam op de jaarmarkt langskwam, waar we de foto hadden liggen, dat zij de foto herkende. Ze was er nagenoeg zeker van dat hij ook in het fotoalbum van haar ouders zat. Een paar uurtjes later kwam haar vader, de in 1927 geboren heer H.J. Marks, de foto bekijken. Hij, het kleine jongetje met de flitspuit in zijn rechterhand, vertelde ons toen dat de foto omstreeks 1930 op het buiten Vechtoever werd gemaakt. Zijn vader H.J. Marks Sr. was tot 1942 tuinman op de buitenplaats Vechtoever en de familie woonde, aan het eind van het lin-

denlaantje, in de tuinmanswoning bij het koets-huis.

Wie staan er nog meer op deze foto?

Staande links, Hannus van Laatum, woonde op de Langegracht, staande rechts, Geurt Brouwer, had een melkzaak op de Parkweg. Zittend links, H.J. Marks Sr. en rechts Brouwer Sr. en tot slot, staande tegen zijn vaders knie, H.J. Marks Jr.

J.H. Sagel
Van Lingelaan 85, 3602 PB Maarssen,
telefoon 0346-561457

TOPKLASSE

SIERO SCHILDERS
Nassastraat 71 Maarssen Tel. 562310

**RADIO - T.V.
ELECTR. HUISHOUDELIJK**

+ VOORDEEL + VAKMANSCHAP

+ KWIEKE SERVICE

radio en t.v. speciaalzaak

elektron

Nassastraat 9-11,
3601 BA Maarssen
telefoon: 0346-562081

van Waay Woon-Art

woninginrichting

Nassastraat 18
3601 BG Maarssen

telefoon (0346) 56 18 97

Alles tussen vloer en plafond

Eethuys Ten Tuck

VOLOP GENIETEN AAN DE VECHT

Eethuys Ten Tuck is gelegen op één van
de mooiste plekjes aan de Vecht.

De ideale omgeving om met relaties,
collega's, vrienden of familie te genieten
van uw lunch of van een heerlijk diner.

En om compleet tot rust tekomen in
de 'huyselycke' en schilderachtige omgeving.
Het sfeervolle restaurant biedt plaats aan
maar liefst 75 personen.

Achterin is er 't Prieel, een knusse ruimte met een biljart.

't Prieel en de tuinkamer is overigens
een ideale plek wanneer u
in besloten gezelschap wilt vertoeven.

Eethuys Ten Tuck. Om het hele jaar door te genieten.

Van diners, lunches, recepties, borrels, biljarten
en of zomaar een kopje koffie.

Heeft u andere wensen vraag het ons.

Schoutenstraat 5, 3601 BK Maarssen

Telefoon 0346-567390, fax 0346-561980.